

Archeologische begeleiding Alphen aan den Rijn-Bospark

MARTIJN VAN HAASTEREN

met een bijdrage van:
Koen Hebinck

VU
hbs
archeologie

VRIJE
UNIVERSITEIT
AMSTERDAM

Zuidnederlandse Archeologische Notities

357

ZAAAN

Archeologische begeleiding Alphen aan den Rijn - Bospark

MARTIJN VAN HAASTEREN

met een bijdrage van:
Koen Hebinck

Zuidnederlandse Archeologische Notities

357

Amsterdam 2015
VUhs archeologie

De serie *Zuidnederlandse Archeologische Notities* is een uitgave van VUHbs archeologie, Amsterdam

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Alphen aan den Rijn
Contactpersoon: Mevr. D. de Rooij-Tap
Bevoegd Gezag: Gemeente Alphen aan den Rijn
Contactpersoon: Mevr. J.M. van Zwienen (Omgevingsdienst West-Holland)
Project: Herinrichting Bospark
Objectcode: AR-BP-15
Registratienummer: 2683282100

Status: Eindrapport
Auteur: M. van Haasteren, MA
Bijdragen: drs. K. Hebinck
Illustraties: V. van den Brink

Autorisatie: drs. M. Bink
Omslagontwerp: Mikko Kriek

ISBN 978-90-8614-313-9

©VUHbs archeologie Amsterdam, november 2015
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

INHOUD

1	INLEIDING	5
2	ONDERZOEK	8
	2.1 Vooronderzoek	8
	2.2 Archeologische begeleiding	8
	2.2.1 Methode	8
	2.2.2 Vraagstelling	10
3	BODEM EN LANDSCHAP	11
	3.1 Inleiding en methode	11
	3.2 Achtergrond	11
	3.3 Resultaten	12
4	RESULTATEN	14
5	CONCLUSIE EN BEANTWOORDING VRAAGSTELLINGEN	15
	5.1 Conclusie	15
	5.2 Beantwoording vraagstellingen PvE	15
6	LITERATUUR	16

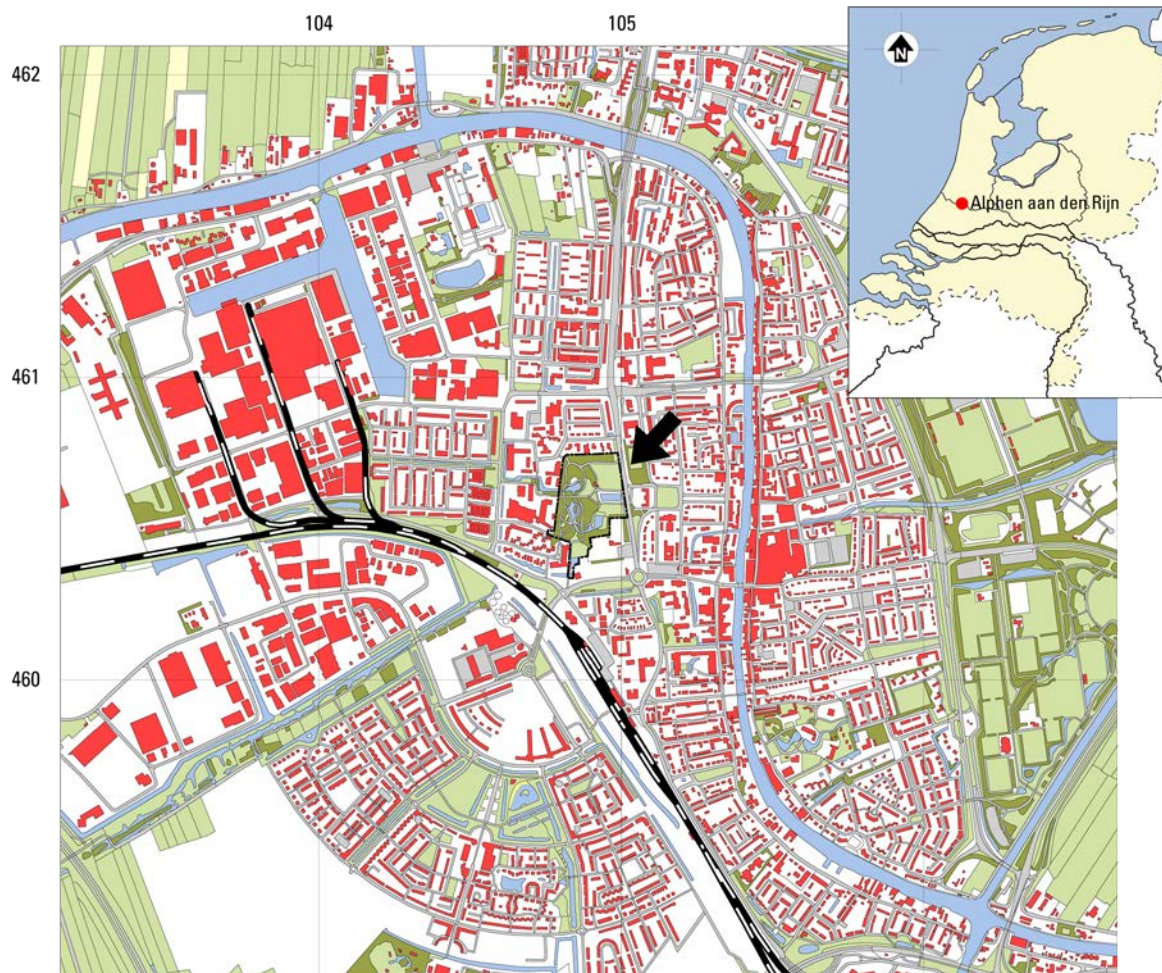

Fig. 1.1. Alphen aan den Rijn - Bospark. Het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Alphen aan den Rijn en de locatie van Alphen aan den Rijn in Nederland.

I INLEIDING

In opdracht van de gemeente Alphen aan den Rijn voerde VUHbs een archeologische begeleiding (AB - protocol opgraven) uit in het plangebied Herinrichting Bospark. De begeleide werkzaamheden betroffen de herinrichting van het Bospark. Daarbij zijn de vijver en twee watergangen aangepast. Naast een gedeeltelijke demping zijn de waterpartijen met ca. 132 m² uitgebreid. Bij het uitgraven hiervan was het mogelijk archeologische resten aan te treffen. Door het begeleiden van de werkzaamheden konden eventuele archeologische resten worden gedocumenteerd en behouden.

De begeleiding is op vijf momenten uitgevoerd, op 18 en 22 juni, 20 juli, 26 augustus en 9 september 2015. Daarbij is steeds de uitgraving van nieuwe waterpartijen begeleid. Op 9 september is tevens de aanleg van een duiker begeleid.

Opdrachtgever is de gemeente Alphen aan den Rijn (contactpersoon mevr. D. de Rooij-Tap). Het bevoegd gezag wordt uitgeoefend door de gemeente Alphen aan den Rijn (geadviseerd door de Omgevingsdienst West-Holland, mevr. J. van Zwienen). De werkzaamheden zijn uitgevoerd conform de richtlijnen in de KNA (versie 3.3) en het Programma van Eisen.¹

Het veldteam van VUHbs bestond in wisselende samenstelling uit V. van den Brink en P. Ofman, MA (18-6), V. van den Brink en drs. J. van Renswoude (22-6), P. Ofman, MA (20-7 en 9-9), en M. van Haasteren, MA (26-8). Om, ondanks de wisselende samenstelling van het veldteam, de continuïteit en kwaliteit van de documentatie te waarborgen vond geregeld overleg plaats, zowel voor, tijdens, als na het veldwerk.

De opbouw van dit rapport is als volgt: hoofdstuk 2 behandelt de inkadering van het onderzoek, de resultaten van het vooronderzoek en de methodiek van de archeologische begeleiding en de uitwerking. Hoofdstuk 3 is gewijd aan het landschap van de micro-regio en van het onderzoeksgebied. In hoofdstuk 4 worden de resultaten (sporen en vondsten) besproken. Ten slotte volgen in hoofdstuk 5 de conclusie en beantwoording van de onderzoeksvragen.

¹ Van den Brink 2015.

Fig. 1.2. Alphen aan den Rijn - Bospark. Het plangebied voor herinrichting. Bron: Van den Brink 2015, 16.

Fig. 1.3. Alphen aan den Rijn - Bospark. Het plangebied in de nieuwe situatie met in donkerblauw uitgegraven waterpartijen. Bron: Van den Brink 2015, 17.

2 ONDERZOEK

2.1 VOORONDERZOEK

Op de Archeologische waarden- en verwachtingenkaart van gemeente Alphen aan den Rijn geldt voor het onderzoeksgebied een hoge verwachting.² Bovendien is het terrein ca. 50 cm opgehoogd wat een extra bescherming biedt voor eventueel aanwezige archeologische resten.³ Binnen de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland geldt er voor het onderzoeksgebied een zeer grote trefkans op archeologische sporen. Het valt binnen het gebied met geulafzettingen en stroomgordels waar bewoning in de Bronstijd, IJzertijd of Romeinse Tijd en plaatselijk vanaf het Neolithicum mogelijk was.

In de directe omgeving van het onderzoeksgebied zijn twee waarnemingen bekend binnen Archis 2, het archeologisch registratie- en informatiesysteem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.⁴ De eerste, waarnemingsnummer 26142 betreft diverse vondsten uit de Nieuwe Tijd. Er is geen informatie met betrekking tot de vondstomstandigheden e.d. De tweede waarneming, nummer 30544, betreft de funderingsresten van een windwatermolen uit de Nieuwe Tijd. De resten bestaan onder andere uit houten liggers en muurwerk opgetrokken in IJsselstenen. De resten zijn op de vijzeltunnel na volledig gesloopt.

Binnen de ruimere omgeving vallen voornamelijk de waarnemingen ten oosten van het plangebied op. Deze hebben te maken met het Romeinse *castellum* Albaniana en de bijbehorende *vicus* (Archeologisch Monument nr. 4153).

Direct ten (noord)westen van het onderzoeksgebied heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. in 2005 een bureau- en booronderzoek uitgevoerd.⁵ In de boringen werden voornamelijk opgebrachte lagen aangetroffen. Slechts in twee boringen werd de natuurlijke ondergrond bereikt. Onder de opgebrachte pakketten lag in deze twee boringen een oude bouwvoor met daarin houtskool en puinspijkkels. Dit alles vormde geen aanleiding om een archeologische vindplaats in het plangebied te vermoeden.

Direct ten oosten van het onderzoeksgebied heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. in 2013 een archeologische begeleiding uitgevoerd in het Burgemeester Visserpark. De resultaten van dit onderzoek zijn nog niet bekend.

Direct ten zuiden en deels overlappend met het onderzoeksgebied heeft Aeres Milieu in 2014 een bureau- en booronderzoek uitgevoerd. De resultaten van dit onderzoek zijn nog niet bekend.⁶

2.2 ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING

2.2.1 METHODE

De werkzaamheden tijdens de begeleiding zijn uitgevoerd volgens de KNA 3.3 en de methoden en technieken die zijn beschreven in het Programma van Eisen.⁷

² Sueur et al. 2014.

³ Sueur et al. 2014, 55.

⁴ Sinds 2 juni 2015 is Archis 2 opgevolgd door Archis 3. Deze nieuwe versie is echter tot op heden onbruikbaar voor het raadplegen van onderzoeken en vondstmeldingen.

⁵ Briels 2005.

⁶ Van den Brink 2015, 6.

⁷ Van den Brink 2015, 9-10.

Tijdens de begeleidingen werd gegraven met een graafmachine met gladde bak. Het graafwerk werd uitgevoerd door Krinkels b.v., de uitvoerder van de herinrichting van het park. Bij de begeleiding op 18 juni was het te begeleiden terrein reeds deels uitgegraven voordat een archeoloog van VUHbs ter plaatste was. Het gaat om een deel in het zuidoosten van het onderzoeksgebied (fig. 2.1:A). Hier werd een sleuf voor een duiker gegraven. Die dag is verder de toevoerbuis van het overloopbassin vrij gegraven en is een bestaande duiker verwijderd. Op 22 juni is in dit gebied het verder uitgraven van de waterpartij begeleid. Op 20 juli is in het noordoosten een kleine sleuf uitgegraven (B). Bij deze sleuf is slechts 20 cm diep gegraven, waardoor de natuurlijke ondergrond niet verstoord werd. De sleuf was al aangelegd voordat de archeoloog ter plaatste was. De situatie is toen zo goed mogelijk gedocumenteerd. Tevens is op die datum in het zuiden van het plangebied het afgraven van een kade begeleid (C). Op 26 augustus werd de sloot in de zuidwestelijke hoek van het plangebied uitgegraven (D). Hierbij werd vanaf de sloot steeds een deel vlak aangelegd, waarbij tussen de sloot en het vlak een dammetje bleef staan. Zo was de aanwezige archeoloog in staat het vlak te onderzoeken en documenteren. Daarna werd de dam verwijderd en werd het volgende deel afgegraven. Op 9 september werd een duiker verwijderd tussen de waterpartijen aan de oostelijke zijde van het plangebied (E). Vervolgens werd op die plek een nieuwe duiker aangelegd.

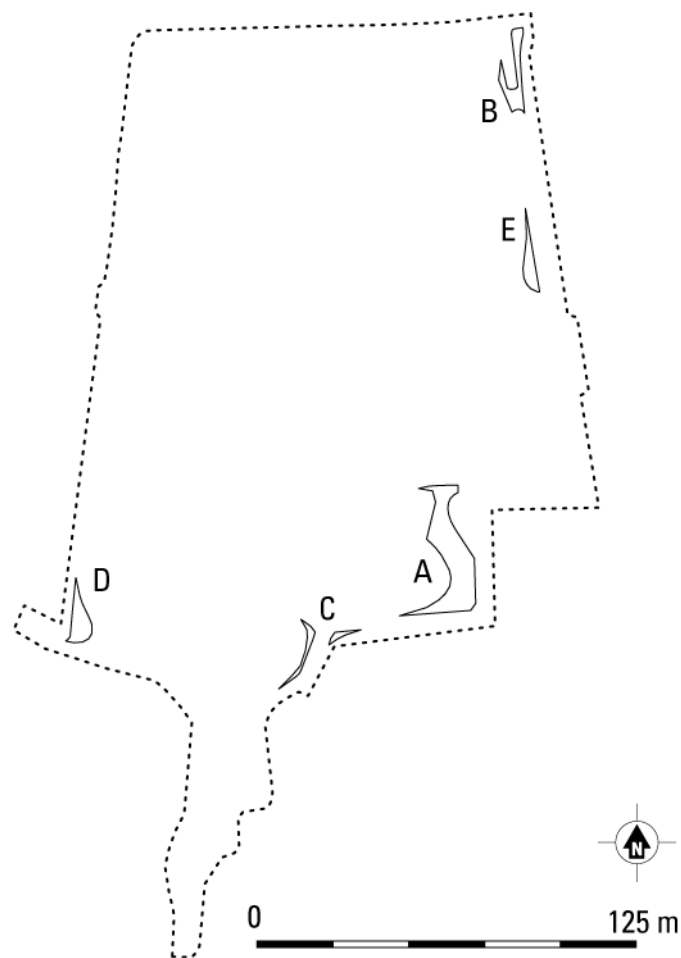

Fig. 2.1. Alphen aan den Rijn – Bospark. Locaties van de begeleide terreinen. A:18-6 en 22-6, B en C: 24-7, D: 26-8, E: 9-9.

2.2.2 VRAAGSTELLING

In het programma van Eisen zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:⁸

1. Is er binnen het plangebied sprake van een of meer archeologische vindplaatsen? Zo ja, wat is per vindplaats:
 - a: de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing
 - b: de geologische en/of bodemkundige eenheid
 - c: de omvang (inclusief verticale dimensies)
 - d: aard / complextypen / functie
 - e: de samenstelling van de archeologische resten
 - f: de vondst- en spoordichtheid
 - g: de stratigrafie
 - h: de ouderdom, periodisering, typochronologische classificatie
2. Hoe ziet de geologische/bodemkundige opbouw van het plangebied er uit?
3. Kan op basis van de aangetroffen resten binnen het plangebied een verwachting voor het onderzoeksgebied opgesteld worden?

⁸ Van den Brink 2015, 8.

3 BODEM EN LANDSCHAP

Koen Hebinck

3.1 INLEIDING EN METHODE

Tijdens het onderzoek is fysisch geografisch onderzoek verricht om de landschappelijke context van het plangebied nader te bepalen. Om de bodemopbouw binnen het plangebied in kaart te brengen zijn profielen gedocumenteerd. Alle profielen zijn met de hand opgeschaafd, ingekrast en gedocumenteerd. De bodemopbouw is beschreven volgens de Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode (ASB), die is gebaseerd op NEN5104.⁹

3.2 ACHTERGROND

Het plangebied ligt in het westelijke deel van de Rijn-Maas delta, op de stroomgordel van de Oude Rijn. De afzettingen hiervan worden gerekend tot de Formatie van Echteld. Het onderzoeksgebied ligt voornamelijk op een zeer hooggelegen oeverwal, enkel de noordelijke zijde ligt op een middelhoge oeverwal (zie figuur 3.1).¹⁰ De Oude Rijn was actief tussen ca. 3500 v.Chr. en 1122 n. Chr. Het vormde lange tijd de belangrijkste loop van de Rijn in het westelijke deel van de delta en was tevens de langst actieve rivier in dit deel van de delta. Hierdoor kent de Oude Rijn een complexe geschiedenis en ook een grote verscheidenheid in afzettingomstandigheden. Zo ligt het meest westelijke deel, waarin ook Alphen aan de Rijn ligt, in een getijdebekken uit het Atlanticum (8000 – 5000 jr. BP) dat door de rivier is opgevuld.¹¹ Dit deel van de rivier stond onder invloed van het getij en wordt daardoor gekenmerkt door vele getijde-crevasses, die vanaf de Oude Rijn het omliggende kom/veengebied in lopen.

De actieve fase van de Oude Rijn eindigt in het jaar 1122 n. Chr. In dat jaar werd de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede afgedamd en stagneerde de directe aanvoer vanaf de Rijn. De Oude Rijn zelf was op dat moment al op natuurlijke wijze aan het verlanden, doordat vanaf de Romeinse Tijd de afvoer met toenemende mate werd overgenomen door andere rivieren, met name de Waal.¹² De geul van de Oude Rijn heeft zich hierdoor vanaf de Laat-Romeinse Tijd nog maar weinig kunnen verplaatsen. Alleen in de bochten heeft de geul zich nog enkele tientallen meters verplaatst.¹³ Vanaf 740 n. Chr. begon de geul van de Oude Rijn dicht te slibben. Na de afdamming vormt de Oude Rijn nog slechts een restgeul van rivier die hier lange tijd gestroomd heeft. Onder natuurlijke omstandigheden zou de geul, die nu nog aanwezig is, al (vrijwel) geheel zijn dichtgeslibt en zou de Oude Rijn een fossiele stroomrug zijn geweest zoals er zoveel in de Rijn-Maasdelta aanwezig zijn.

⁹ Bosch 2007/ Nederlands Normalisatie Instituut 1989.

¹⁰ Van Dinter 2013, bijlage 1.

¹¹ Cohen et al. 2012, 136.

¹² *idem*.

¹³ Van Dinter 2013, 19.

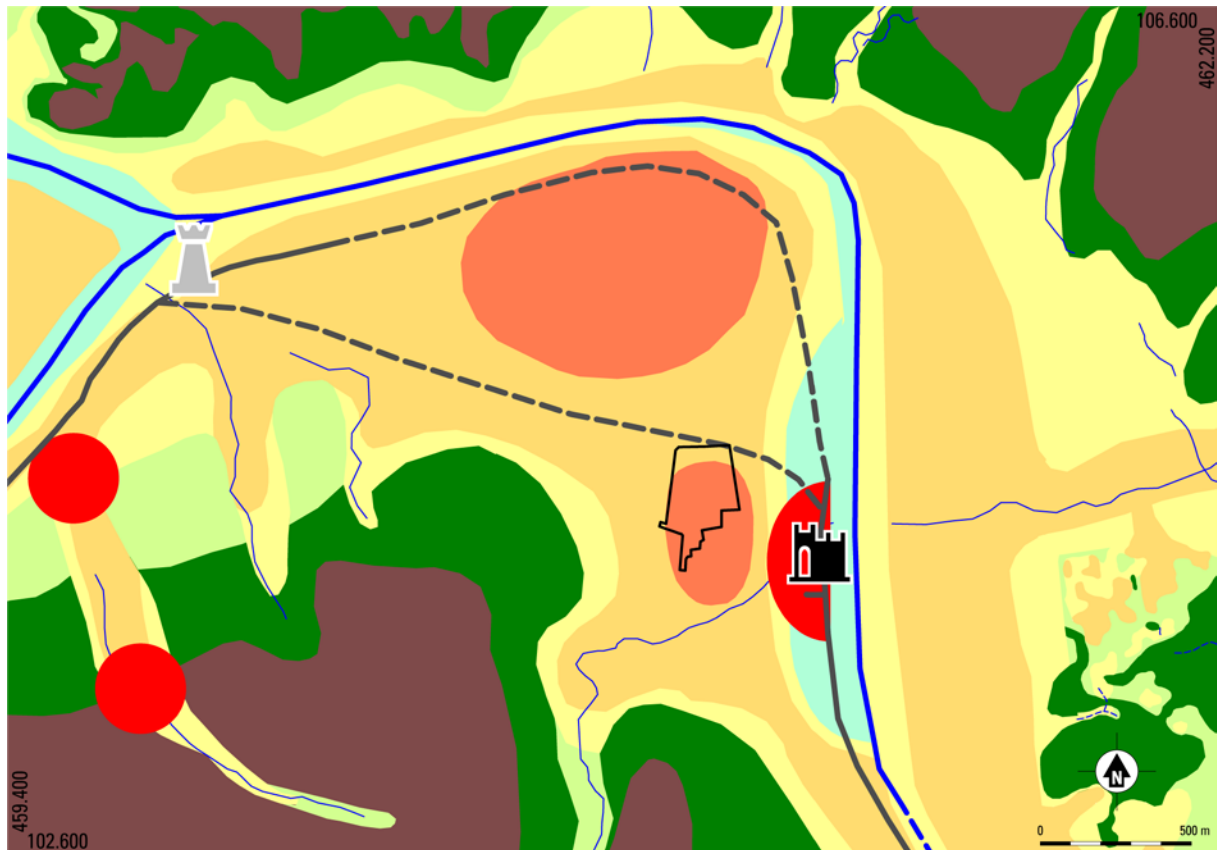

Fig. 3.1: Alphen a/d Rijn – Bospark. Het onderzoeksgebied geprojecteerd op een vereenvoudigde uitsnede van de paleogeografische kaart van de Romeinse Limeszone (Van Dinter 2013). Schaal 1:25.000.

A: Zeer hooggelegen oeverwallen; B: Middelhoge oeverwallen; C: Laagliggende oeverwallen; D: Restgeulen; E: Hooggelegen rivierlakte; F: Laaggelegen rivierlakte; G: Bosveen (eutroof); H: De Rijn; I: Overige waterlopen; J: Nederzetting uit de Midden Romeinse Tijd; K: Castellum; L: Veronderstelde wachttoren; M: Romeinse weg; N: Onderzoeksgebied

3.3 RESULTATEN

De bodem binnen het plangebied bestaat aan de top uit grijsbruine tot grijsgele geroerde (ophogings)lagen van sterk zandige klei en zwak siltig, matig grof zand. Hieronder is in het grootste deel van het plangebied een pakket zwak siltig, matig grof zand met lagen (sterk) zandige klei aanwezig. Binnen het zand is kleinschalige scheve gelaagdheid zichtbaar. Naar onderen toe lijken er minder kleilagen aanwezig te zijn. Ook zijn de afzettingen hier volledig gereduceerd (zie figuur 3.2). In het noordoostelijke deel van het plangebied is onder de geroerde bovenlagen een gelaagd pakket (licht) bruingeel, sterk siltig zand aanwezig met daaronder nog dickere lagen zwak siltig zand en zwak siltige klei (zie figuur 3.3). Dit pakket heeft onder de geroerde bovenlagen nog een dikte van minimaal 80 cm.

Uit de bodemopbouw blijkt dat het plangebied voor het grootste deel op een pakket zandige oeverafzettingen van de Oude Rijn ligt. In het noordoostelijke deel van het plangebied zijn de oeverafzettingen kleiiger. Dit beeld komt overeen met het beeld in figuur 3.1, waarop het grootste deel van het plangebied op een zeer hoog en zandig deel van de oeverwal ligt en het noordoostelijke deel

op een middelhoog en meer kleiig deel hiervan. Dieper in de ondergrond zullen waarschijnlijk de grovere beddingafzettingen aanwezig zijn. Deze afzettingen zijn in de profielen echter niet zichtbaar.

Fig. 3.2: Profiel in het zuidoostelijke deel van het plangebied met de zandige oeverafzettingen.

Fig 3.3: Profiel in het noordoostelijke deel van het plangebied met de meer kleiige oeverafzettingen.

4 RESULTATEN

Bij geen van de begeleidingen zijn archeologische sporen aangetroffen. Enkele recente sporen bestaan uit restanten van een duiker en enkele houten paaltjes. Bij de begeleidingen is recent materiaal aangetroffen, zoals baksteen en Europees porselein. Tevens is een metalen speelgoedautootje gevonden. Het materiaal is niet verzameld, omdat het niet relevant is voor het onderzoek.

5 BEANTWOORDING VRAAGSTELLINGEN EN CONCLUSIE

5.1 BEANTWOORDING VRAAGSTELLINGEN V°

1. *Is er binnen het plangebied sprake van een of meer archeologische vindplaatsen? Zo ja, wat is per vindplaats:*
 - a. *de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing*
 - b. *de geologische en/of bodemkundige eenheid*
 - c. *de omvang (inclusief verticale dimensies)*
 - d. *aard / complextype / functie*
 - e. *de samenstelling van de archeologische resten*
 - f. *de vondst- en spoordichtheid*
 - g. *de stratigrafie*
 - h. *de ouderdom, periodisering, typochronologische classificatie*

Er zijn geen vindplaatsen aangetroffen in het plangebied.

2. *Hoe ziet de geologische/bodemkundige opbouw van het plangebied er uit?*

Het plangebied ligt voor het grootste deel op een pakket zandige oeverafzettingen van de Oude Rijn. In het noordoostelijke deel van het plangebied zijn de oeverafzettingen kleiiger.

3. *Kan op basis van de aangetroffen resten binnen het plangebied een verwachting voor het onderzoeksgebied opgesteld worden?*

Er zijn geen resten aangetroffen bij de begeleidingen. Het onderzochte deel van het plangebied is echter zo klein dat op basis van het onderhavige onderzoek niet is vast te stellen dat binnen het plangebied ook geen resten zullen worden aangetroffen.

5.2 CONCLUSIE

Bij de archeologische begeleidingen bij de herinrichting van het Bospark in Alphen aan den Rijn zijn geen archeologische resten aangetroffen. Vervolgonderzoek is dan ook niet van toepassing.

6 LITERATUUR

- Bosch, J.H.A., 2007: *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode. Op basis van de Standaard Boor Beschrijvingsmethode versie 5.2*, Utrecht (TNO-rapport NITG 2007-U-R0246/A).
- Cohen, K.M./E. Stouthamer/H.J. Pierik/A.H. Geurts, 2012: *Digitaal Basisbestand Paleogeografie van de Rijn-Maas Delta*, Utrecht (<http://persistent-identifier.nl/?identifier=urn:nbn:nl:ui:13-nqjn-zl>).
- Briels, I.R.P.M., 2005: *Plangebied Anna van Burenlaan 15, gemeente Alphen aan den Rijn; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAPnotitie 1441).
- Brink, V. van den, 2015: *Programma van Eisen Alphen aan den Rijn –Bospark, archeologische begeleiding onder protocol opgraven*.
- Dinter, M. van, 2013: The Roman Limes in the Netherlands: how a delta landscape determined the location of the military structures. *Netherlands Journal of Geosciences – Geologie en Mijnbouw* 92-1, 11-32.
- Nederlands Normalisatie-instituut, 1989: *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*, Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.
- Sueur, C./M.E. Lobbes/G. Busé, 2014: *Archeologische waarden- en verwachtingenkaart gemeente Alphen aan den Rijn*, Amsterdam (Buro de Brug Rapporten B12-147).